

A 70219
37

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига XXXVII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Књига 7

ЗБОРНИК ШЕСТЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ОНОМАСТИЧКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ

(ДОЊИ МИЛАНОВАЦ, 9—12. октобар 1985)

Примљено на IV скупу Одељења језика и књижевности, од 24. јуна 1986. године,
на основу реферата академика Павла Ивића, академика Фануле Папазоглу, дописног
члана Митра Пешикана и проф. др Љиљане Црепајац.

Редакција

Павле Ивић, Фанула Папазоглу, Митар Пешикан, Светозар Стијовић и Љиљана
Црепајац

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

811. 163. 41^e 3732 (082)

БЕОГРАД

1987

АЛЕКСАНДАР ЛОМА (Београд)

НЕКИ СЛУЧАЈЕВИ ДИЈАЛЕКАТСКОГ ПРЕСЛОЈЕЊА У ТОПОНИМИЈИ СЕВЕРОЗАПАДНЕ СРБИЈЕ

У свом пре тридесетак година објављеном чланку *О неким њробле-
мима наше историјске дијалектологије*¹ Павле Ивић, између осталог, ука-
зује на вредност наше данашње топономастике као извора за откривање
дијалекатског супстрата. По његовим речима, „тамо где се становништво
смењивало постепено, где нови насељеници нису дошли на сасвим пу-
ста места, обично су преузимани готови називи без обзира на трагове
другог дијалекта у њима.”² Он ову констатацију илуструје са два при-
мера, једним фонетске, а другим лексичке природе: у Банату чува се
топоним *Орешац*, иако је та зона данас обухваћена изоглосом облика
ора(x), а код Београда има место Железник, премда је у том крају реч
жслѣзо одавно потиснута синонимом *ѡвожђе*,³ како је то још Вук за-
пазио.⁴

И топонимија северозападног дела Србије пружа сличне примере,
који констатацију о отпорности географских имена сменама дијалеката
потврђују као опште правило. Ту поред *Дебелог брда*⁵ постоји *Тусио
брдо*,⁶ поред хидрографског апелатива *издан* чува се, као име неколико
извора, дублета *Видан*, са окамењеним префиксом *ву-*,⁷ као у апелативу

¹ Јужнословенски филолог XXI (1955—6) 1—4, стр. 97—129.

² *Op. cit.* стр. 103.

³ *Id. ib.*

⁴ *Рјечник* 1818, стр. 167.

⁵ Преседлина на Повлену: Љ. Павловић, *Колубара и Подјорина*, СЕЗ 8, Насеља 4, Београд 1907, стр. 350.

⁶ Вис између Мратишића и Робаја: *id.* 392. Иста дублета *Дебело брдо* | *Тусио брдо* у некадашњем ужичком округу: М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија II*, Београд 1876, стр. 724.

⁷ Подробније у мом раду у *Ономајолошким ѡрилозима* 6 (1985) стр. 103 ff.

viiled са истог подручја.⁸ Већ је паралелизам облика *Међуриче*⁹ и *Међурача*¹⁰ друге врсте и читује нам да преузеће неког имена из стариначког говора у дошљачки није увек прецизно, нити само по себи том имену обезбеђује очување изворног гласовног облика, односно његов нормалан гласовни развој у новој говорној средини. Ни *Међуриче* ни *Међурача* нису очекивани фонетски рефлексии заједничког словенског источника **medjurěčje* на равни данашњих говора области. Икавизам *Међуриче* у шумадијској Колубари можда потпада под случајеве од којих се Ивић у напомени ограђује: до одступања од затеченог облика долази ако топоним садржи неки глас каквог нема у фонетском систему дошљачког дијалекта.¹¹ Слободан Реметић, који је утврдио да се јат као посебна фонема чува у делу говора северозападне Србије,¹² склон је претпоставци да је мали број правих икавизама у тој области настао тако што су новодошли носиоци говора са већ замењеним јатом супституисали незамењен јат старинаца гласом *и*.¹³ Питање хронологије тих дијалекатских смена остаје отворено. Ако је објашњењу тамнавског топонима *Звиздар* од стране Берислава Николића као икавизма Франце Безлаја супротставио вероватнију етимологију од *звиздаиш*,¹⁴ мачвански топоним *Звезд* саблажњив је у обрнутом смислу. Преписи Раваничке повеље бележе га једном са јатом и двапут са *-е-*,¹⁵ а *-е-* доследно имају и доцнији записи;¹⁶ међутим, чини се с морфолошког гледишта немогуће

⁸ Уп. Р. Ivić, *Einige Beiträge zur slavischen Etymologie und Wortgeographie*, Die Welt der Slaven 1 (1956) 143—147, стр. 146—147.

⁹ Место на ставама Суве и Барајевске реке, између села Арнајева, Великог Борка и Бељине (П. Ж. Петровић, *Шумадијска Колубара*, СЕЗ 59, Насеља 31, Београд 1949, стр. 101, 131. Уп. и легенду која ово место везује за краља Драгутина у Бранка Радовановић-Ерић, *Дабина воденица — Лејенде из околине Београда*, Београд 1981, стр. 91). Једно неубицирано *Medurize* помиње се 1728. у Рађевини (С. Пецињачки, *Подаци о уређењу србијанске милиције у 1728/29. години*, Зборник радова Народног музеја 7, Чачак 1976, стр. 168), али ту икавизам није извештан.

¹⁰ Раван између река Озремиче и Дичине: Ј. Мишковић, *Опис Рудничкој округи*, Гласник СУД 34 (1872), стр. 289 и 41 (1875) стр. 117, 122, уп. и 133.

¹¹ *L. c.*, нап. 2.

¹² С. Реметић, *О незамењеном јату и икавизму у говорима северозападне Србије*, Српски дијалектолошки зборник XXVII, Београд 1981.

¹³ *Op. cit.* стр. 96—97.

¹⁴ Б. М. Николић, *Звиздар*, *Onomastica Jugoslavica* 1 (1969), 62—65 и напомене редакције на стр. 65 (Ф. Безлај и П. Шимуновић).

¹⁵ Врднички препис: Сел(о) звѣзд. Сел(о) дрѣги звезд (76). Болоњски препис има само *гѣо зв (з)д'* (260). Повеља је настала око 1380, а оба преписа крајем XVII или почетком XVIII века. За питање тачног датирања повеље и аутентичности преписа в. С. Ђирковић, *Раваничка хрисовуља*, Манастир Раваница — споменица о шестој стогодишњици, Београд 1981, стр. 69—82. У истом зборнику објављен је Болоњски препис Раваничке повеље на стр. 257—262. Врднички препис објавио је В. Р. Петковић у књизи *Манасѣир Раваница*, Београд 1922, стр. 73—77.

¹⁶ А. Ханѣић у турским пописима XVI и О. Зиројевић у пописима XVII в. доследно читају *Звезд*, али питање је колико турске графиције омогућују да се установи тачна вокалска попуна, а колико се ова читања поводе за данашњим обликом (*Шабан* у *ѣрошлостии* I, Шабац 1970, стр. 165, 203, 276, 280). У Niepperg-ову попису из 1718.

извести овај облик мушког рода од *звѣзда*, те помишљамо на првобитно називање **Звизд*, које би се још од краја XIV века јављало у псеудо-екавском облику,¹⁷ насталом у контакту рашких досељеника са староседеоцима.¹⁸ Колебање у писању *Полимићи*/*Полемичи*, које се своди на изворни текст Раваничке повеље,¹⁹ пружа нам, под претпоставком да је у основи овог топонима хидроним *Лим*,²⁰ још један пример псеудо-екавизма са истог подручја и из истог времена. Ово нагађање могло би се протегнути и на топоним *Непричава* од основе *њрѣк-*, потврђен у данашњем, икавском облику такође од краја XIV века,²¹ но он се може објаснити и мађарском супституцијом незамењеног јата гласом *и*, по аналогiji са помереним гласовним обликом топонима *Дебrcи*, будући да су оба места била значајна угарска упоришта током XIV века.²²

Код топонима *Међурача* до помака од очекиваног гласовног лика дошло је из другачијег узрока: ту је завршетак имена изокренут у суфикс

Sveszde (sic!): Д. Пантелић, *Попис њојраничних нахија Србије њосле Пожаревачкој мира*, Споменик САН 96 (1948), стр. 4—44, стр. 29. У списку коморских села из 1738: *Svösta* (J. Langer, *Serbien unter der kaiserlichen Regierung 1717—1739*, Mittheilungen des k. k. Kriegsarchivs, Neue Folge, Band III, Wien 1889, стр. 247.

¹⁷ Позната су ми још два примера овог топонима у (и)јекавском виду: села *Звијезд* у Босни код Фојнице (*Rječnik JAZU*) и западно од Пријепоља (по карти). У првом случају ради се о подручју с икавским супстратом; у другом случају, тачан изговор мештана је *Звјѣз*, ген. *Звјѣзда* (по усменом саопштењу Мирослава Николића). Премда не располажемо историјатом тих двају имена, можемо у начелу претпоставити у оба случаја псеудојекавизме, дакле још два некадашња **Звизда*.

¹⁸ Логично је претпоставити да је до знатнијег досељавања с југа у Мачву дошло након што је Драгутин 1284. добио ову област од угарског краља.

¹⁹ У набрајању села у Битви: Село полимичкы (Врд. 76); се(а) полимички (Бол. 261), али у омеђењу: между полемичке донје и горње (Врд. 76); међю полемичке донје и горње (Бол. 261). Сагласност оба преписа сведочи да је топоним био различито записан већ у оригиналу повеље.

²⁰ По *Rječniku JAZU* — „postaње tamno”

²¹ В. А. Лома, *Старим њушевима — из средњовековне њојонимije ваљевској краја*, Ономастолошки прилози 5 (1984) стр. 197—209, стр. 197—199. Најранији помен у повељи из 1392: *Neprichow* (два пута, и као град и као жупа: *Codex diplomaticus patrius Hung.* Tomus VII, Budapest 1880, стр. 428). Исто записано 1426. у уговору у Тати: *districtus Neprichow* (Ч. Мијатовић, *Десјој Бурађ Бранковић I*, Београд 1880, стр. 393). У дубровачким записима 1413. и 1459. године *forint, mercatum Neprizana* (М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд 1974, стр. 46; Г. Шкриванић, *Пушјеви у средњовековној Србији*, Београд 1974, стр. 103, 110, 111. Др Душанка Бојанић, која се љубазно одазвала мојој молби да ми из турских пописа Ваљевске нахије 1536. и 1560. прочита имена села, на чему јој се и овим путем најтоплије захваљујем, чита у оба пописа *Непричава*. У Најперговом попису 1718: *Nepricsava* (Пантелић. op. cit. 27). У црквеним записима 1735: *Непричава* (Д. Руварац, *Београдска митрополија око 1735*, Споменик СКА II разред, XLII (1905) стр. 101—204, стр. 183, 201); 1774: *Непричава* (*Археолошки споменици и налазишта у Србији I — Зајадна Србија*, Београд 1953, стр. 110).

²² Дебrcи се најраније помиње као дворца краља Драгутина Љврѣца у архиепископа Данила 43, 44 (*Rječnik JAZU* s. v.). Угарска повеља из 1392. бележи га као град (*castrum*) и жупу (*districtus*) *Debrechen* (упоредо с *Непричавом*, в. претходну напомену). 1429—1430: оу Мачве тургы Дебrcи (Ст. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912 (Посебна издања СКА 37), стр. 335). А. Ханџић и О. Зиројевић у турским пописима XVI—XVII в. читају *Дебrcи* (*Шабац у*

-ача.^{22a} То није усамљен случај. Данашње име села *Помијача* у Јадру настало је преобликом завршетка старијег, вишеструко потврђеног об-

јрошлости I 165, 166, 203, 211, 246, 251, 252, 277, 281). 1718. у Најперга *Debrecz* (Пантелић *op. cit.* 29). Прасл. **dǣbr-ьсь* (уп. P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I 370). Мађ. облик *Debrechen* показује мађарску постпозитивну локативну партикулу *-en* и *e* за незамењен полуглас, уз евентуално наслањање на топоним *Debrecen* у Мађарској (за који в. L. Kiss, *Földrajzi nevek etymológiai szótára*, Budapest 1980, стр. 175). У доба кад је забележен (1392) изгледа да је полуглас на тлу старе Мачве, у корену речи међу нагомиланим сугласницима који су његов положај чинили јаким, већ био прешао у *a*. Раваничка повеља (1381?) пружа примере из Мачве и Битве као *Маїлићи* од **тыгла* (као надимак? Врд. 76: маглики — два пута; Бол. 261: маклики (sic), ма(г)лики), *Мастихин дуб* (тако у оба преписа на наведеним странама), од хипокористика **Мьстиха* неког антропонима сложеног са **Мьсти-*, *Сїаїлово* (Врд. 76: сел(о) стаглово; Бол. 260: стаглово), од назива за птицу штигилица основе **stęgl-*, можда као надимак (уп. *staglic, staglin* у дубровачких писаца, такође *stagljic* у угарских Хрвата у шопроњској жупанији: *Rječnik JAZU sub verbis*). Чеш. *stehlík*: из сх. облика излази да прасловенски облик не може бити **stęglъ*, како то узима Шмиллауер (Vl. Šmilauer, *Příručka slovanské toponomastiky*, Praha 1970, стр. 169), него **stęglъ* (уп. Skok *Et. rječ.* III 414). О антропонимској примени сведоче старочешка презимена *Stehlec, Stehlík* (J. Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964, стр. 196) и чеш. топоним *Stehlovice* (Šmilauer l. c.). Иако повеља из 1429—30. бележи село Бѣтърѣ у Подрињу = дан. *Байтар* (Новаковић l. c.), не изгледа вероватно да су оба преписивача Раваничке повеље заменила **ь* за *a* у овим топонимима. Име реке Тамнаве угарска повеља из 1392. предаје *Tomla* (*Cod. dipl. patr.* VII 428), али уговор у Тати 1426. недвосмислено *Tamlava* (Мијатовић l. c.); основа је **тъмъ* (в. доле). Као што је *e* за *ь* у *Дебръ* изузетак, тако се ни јат не бележи гласом *u* у другим средњовековним записима осим *Нейричава*. Један недавно прочитани надгробни натпис из Ваљева, вероватно из 1312, има у оба релевантна случаја *ь*: *пѣтѣави еѣ, сѣтѣпана* (Гордана Томовић, *Надгробни најпѣис Јефрема Дурда*, Истраживања II — саопштења са 6. скупа археолога Србије, Ваљево 1985, стр. 75—79). У преписима Раваничке повеље преовлађује екавщина: за *Звезд* в. нап. 15, а треба истаћи топониме основе *dręn-* (< **dem-*) који се бележе више пута искључиво са *e* у оба преписа. Повеља Ђурђа Бранковића из 1429—30. има један пример, и то са *ь*: *Мѣдогна Рѣка* (Новаковић l. c.). Име тврђаве *Бела сїена* разни извори доследно бележе у екавском облику. 1392: *Belaztena* (*Cod. dipl. patr.* VII 428), 1426: *Belastena* (Мијатовић l. c.), српски летопис под 1458: *Белоу Стеноу* (Б. Даничић, *Рјечник из књижевних сїарина српских*, Београд 1863, стр. 96). Ако стоји Павловићева убикација на брдо Кулине код Крчмара под Маљеном, облик је данас ијекавизиран: *Бијела сїијена* (Павловић, *op. cit.* 355, 735, 1002, уп. Динић *op. cit.* 48—49). Ако је име села *Бѣљин* у Посавини од основе *běl-*, треба нагласити да се оно са *e* пише још од XII века: *planities Bellina* у Дукљанина, угарски 1264: *Belin*, доцније *Belyn, Beleen* (1406), у Петанчића око 1500 *Beligna* (Динић *op. cit.* 47, 274, 275, уп. *Cod. dipl. patr.* VII 436). У турским пописима *Горње* и *Доње Белино* (тако Ханџић, XVI в., *Шабац* I 223), *Горњи* и *Доњи Бѣљин* (тако Зиројевић, XVII в., *id.* 276, 280). У Најперга 1718: *Pellino* (Пантелић *op. cit.* 29), али српски запис 1735: *Б' шанѣ БѣљинѣБ* (Руварац, *op. cit.* 157). Уп., међутим, име мађ. рода *Beel*, из кога се изводи топоним *ели Манасїиур* (усмено саопштење R. Zetta).

^{22a} Др Мијо Лончарић скренуо ми је љубазно пажњу на славонску Међурачу. По *Rječniku JAZU Medurača* је „selo u Hrvatskoj u županiji bjelovarsko-križevačkoj”, а „blizu toga sela је drugo веће село које се зове *Раѣа*”. У овом случају јасна је секундарна, народнотимолошка (пре него, можда, првобитна?) веза другог дела *Међу-рача* са *Раѣа*. Исти речник бележи у Славонији у жупанији пожешкој село *Медурјеѣ*, напомињући да га „krivo пишу *Medurič*”. У средњем веку ту је око саставака Пакре и Бијеле био велики посед *Medureče*, чије се име бележи „dosljedno u ekavskom liku” (St. Pačić, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, Djela JAZU 47, Zagreb

лика *Помиоча*,²³ што је придев на *-ја* од личног имена **Помилъць*, уп. у истом крају хидроним *Помиловача*.²⁴ И рађевски топоним *Зајача* дугује свој завршетак таквој „пресуфиксацији“, будући да га извори XV—XVI века доследно бележе у облику *Зајеча*:²⁵ ту, дакле, нема основа да се помишља на шакавско *ја* за *је* у **зајесъ*, како је то чинио Иван Поповић.²⁶ И други аугментативни суфикси, поред *-ача*, ширили су се преобликом завршетака старих топонима. *Осечна* је тек у прошлом веку постала *Осечина*²⁷ (то значи да ни код прелаза *Јајодна* > *Јајодина* није потребно, са Скоком, претпостављати турски утицај).²⁸ *Солојуша* у ужичком Подрињу је од добро потврђеног ранијег *Солојушиа*,²⁹ не-

1953, стр. 201). Име селу изменило се у *Medurić* када је после турских пустошења опет насељено 1694. досељеницима из источне Хрватске (*id.* 227—228). Промену *Medurić* > *Medurić* Ившић тумачи као *vodič* > *vođič*, *gonič* > *gonič*, дејством аналогije према многобројним именима на *-ић* у доба кад је име постало неразумљиво (S. Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb 1970, стр. 30). Био би то, дакле, још један случај пресуфиксације код овог топографског назвања.

²³ Крушевски поменик: *Помиоча*, *Помиоче* (С. Новаковић, *Српски поменици XV—XVIII века*, Гласник СУД XLII (1875) стр. 142). *Rječnik JAZU* не повезује овај историјски облик са *Pomijača*, просуђујући одвојено оба имена као незнаног (нејасног) постања. Не водећи рачуна о овим записима, Ханџић и Зиројевић у турским пописима XVI—XVII века читају *Помијуча* (*Шабаци* I 174, 183, 186, 187, 190, 267, 272, 278), а треба *Поми(ј)оча*, будући да турска (арапска) грађија истим знаком бележи *о*, у и *в*. Облик *Помиоуша*, забележен такође у Крушевском поменику (Новаковић, I. с.), можда је друга, данас ишчезла преоблика истог топонима.

²⁴ Поток у Селанцу: Љ. Павловић, *Соколска нахија*, СЕЗ 46, Насеља 26, Београд 1930, стр. 482. Суфикс *-ача* и овде је може бити накнадно додан на **Помилова* (с. *река*, *вода*). За стерп. и сл. име *Pomilь* уп. Милица Грковић, *Имена у Дечанским христовуљама*, Нови Сад 1983, стр. 196 и *Svoboda*, *op. cit.* 102.

²⁵ У дубровачким писмима 1445—6: *Saeza*, *Saezia*, *Siezia* (sic!). У Петанчића око 1500 (mons?) *Saeza*. Јиречек ове записе исправно чита *Зајеча* (К. Јиречек, *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters*, Prag 1879, стр. 51, уп. Динић, *op. cit.* 275).

²⁶ I. Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden 1960, стр. 361, нап. 1 и стр. 387. У Врачевују у ваљ. Колубари имамо вис *Зајучак* (Павловић, Колубара и Подгорина 613, 614, 617), вер. од **Зајечак* асимилацијом *-је-* > *-ју-*. У северозападној Србији данас је преовладао стегнути облик књижевног језика *зџу*.

²⁷ У Најперга 1718: *Osecno* (Пантелић, *op. cit.* 27). 1735—6. више пута *Осечна*, *Ѕсечна*, једном *Ѕсвчна*, придев *осечаньски* (тако и данас: Руварац, *op. cit.* 164, 182, 200, 203). 1738: *Oseczna* (Langer 247). Грађије *Освчна*, *Осечна* срећу се још у првој половини XIX века. Уп. у Чешкој *Osečna* (A. Profous, *Místní jména v Čechach III*, Praha 1951, стр. 287) и у Пољској *Osieczna*, *Osieczno* (St. Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź 1984, стр. 271).

²⁸ Skok, *Et. rječn.* I 747. Најранији помени су из 1399. и 1411: оу *гагдонн* (Даничић II 497, уп. Динић, *op. cit.* 59). Најранији недвосмислен запис на *-ина* којим располажемо је из 1567: *Giacodina* (Шкриванић, *op. cit.* 93), али Милићевић сведочи да се изговор *Јајодна* одржао у Темнићу до његова времена (*Кнежевина* I 202).

²⁹ Са записом у Крушевском поменику *Фолотиша* (Новаковић, *Поменици* 146) слаже се читање имена у турским пописима *Солојушиа* (Олга Зиројевић, *Ужичке и његова нахија до 1683. год.*, рукопис у Историјском институту у Београду, коришћен љубазношћу аутора, стр. 33).

јасне етимологије, али свакако истог порекла са топонимом *Солођуша* у босанском Подрињу, о којем је писао Драгомир Вујичић.³⁰

Све ово говорило би у прилог Ивићевом објашњењу да је и дублета *Љубовића/Љубовија* настала тако што је необичан завршетак *-ића* замењен обичним суфиксом *-ија*.³¹ Згодан модел за преоблику могао је пружити топоним *Вуковије* у широј околини,³² а потврду непостојаности завршетка *-вића* у топонимији као да сада имамо и у облику *Боџоваћа*, за који неки стари турски и српски записи указују да је настао од *Боџовића*,³³ што би био придев на *-ја* од личног имена **Bogovidъ*, са анало-

³⁰ D. Vujičić, *Hidronimi (imena voda) u lijevom slivu Drine*, Djela ANUBiH knj. LVIII, Odjeljenje društvenih nauka knj. 33, Sarajevo 1982, стр. 130.

³¹ Дискусија П. Ивића поводом реферата М. Пешикана у Мостару октобра 1983: *Zbornik referata i materijala V jugoslovenske onomastičke konferencije*, Posebna izdanja ANUBiH, knj. LXX, Odjeljenje društvenih nauka knj. 13, Sarajevo 1985, стр. 103. Шћакавски рефлекс *d > j* заступао је И. Поповић., л.с. На то би упућивала и Павловићева тврдња (или нагађање?) да је „име Љубовија дошло од муслиманског изговора речи Љубовића“ (*Соколска нахија* 321, нап. 1). Снок је опрезнији, упућујући на „наддијалекатске“ примере исте гласовне промене као *прије* и *ровије* (*Et. rječn.* III 32 и 602). Сви се слажу да је посреда придев на *-јь* у једини женскога рода од личног имена **L'ubovidъ*, једино Павловић (следећи народну етимологију?) погрешно изводи од презимена *Љубо(је)вићи*, *Љубовића река* (л. с.). Хидроним *Љубовића* јавља се и у Полимљу. У средњем веку то је жупа: 1281. *in jupra Liubovilia* (Г. Чremoшник, *Канцелариски и нојариски списи*, 1278—1301, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, 3. одељење, свеска 1, Београд 1932, стр. 65), у Дечанским хрисовуљама жупа локвињска (Даничић II 35—36). Занимљиво је да се и овде јавља облик *Љубовија* (на топографској карти, али и у изговору, према саопштењу Митра Пешикана). Што се тиче азбуковачке Љубовије/Љубовиће, Ф. Џ. Спахо у турским пописима XVI в. чита име места *Љубовић* чији становници чувају дербенд *Љубовин* и види у првом облику топонима потврду Павловићевој етимологији (*Азбуковица*, Љубовија 1985, стр. 86). Извесно је, међутим, једино да већ у XVI в. имамо дублету, а иначе морамо сумњати у наведена читања, јер из прочитаних облика нису могли настати данашњи на *-ића* и *-ија*. Треба напоменути да се у арапском писму наше *ћ* и *џ* најчешће пишу истим знаком, да се завршни вокал често изоставља, и да се знаци за *ј* и *и* лако мешају. Стога је нужна провера облика у дефтерима. За словенску старину овог назвања и антропонима који му је у основи уп. на тлу Пољске *Liubowidza* и *Liubowidz* (*Rospond, op. cit.* 194).

³² Село у области Доње Тузле. Народна песма изгледа помиње и место *Вуковије* код Осечине у Јадру (*Rječnik JAZU s.v.*). Код Проте Матеје старински локатив у *Вуковија* (Б. Савић, *Протја Матеја Ненадовић — актиа и писма*, Г. Милановац 1984, стр. 188). Стари словенски термин, сх. *вуковија* = рус. *волковоу*, „човек који мами вукове вијући као вук, удулатор“ (*Rječnik JAZU s.v.*). Уп. још пољ. топоним *Wolko-wuja* (*Rospond, op. cit.* 436).

³³ По традицији, манастир је основан у другој половини XVI века на старом црквшту и понео је име по лековитој чесми *Боџоваћи* (Павловић, Колубара и Подгорина 891). Доста чести помени имена у црквеним записима теку од 1736, и свуда је облик *Боџоваћа*, *боџоваћски* (Љ. Стојановић, *Сџари српски записи и најписи* II 105, 109, 129 итд., уп. регистар у III 293), само 1794: *Боговича* (сиц! — ч уместо *ћ* = *ђ*) и 1810: *боговичкаго манастира* (id. II 298, 339). Читања имена села *Боџовића* у тур. попису 1536. и *Долина Боџовића* 1560. указују, у мери у којој су поуздана, да је облик са *-и-* примаран (прочитала Душанка Бојанић, на молбу аутора).

гијом у једном старопољском топониму.³⁴ Међутим, треба, с једне стране, указати на дублету *Срејица*/*Сређица* у Јадру, која се не да објаснити „пресуфиксацијом”,³⁵ а с друге стране, на име потока *Сухожај* у босанском Подрињу, које је довело Драгомира Вујичића у дилему да ли је донето са запада или му је фонетски завршетак преобличен у суфикс *-ај*.³⁶ Западније, у сливу Босне, топоними *Непривај*³⁷ и *Небочај*³⁸ пре указују на шакавско *j* за *d* (уп. чеш. *Nepřivaž*,³⁹ *Nebočady*⁴⁰).

Што се тиче третмана сугласничких група, занимљива је ситуација са спојем *mn*, насталим по испадању слабог полугласа између *m* и *n* (или *v* и *n*). Хидроним *Тамнава* је од најранијег помена с краја XIV века све до прошлог века имао облик *Тамлава*.⁴¹ Уп. име реке и манастира у

³⁴ У Шлеској 1310: *Bagawetz = Bogowidz* (S. Rospond, *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*, Warszawa — Wrocław 1970, стр. 71). До коначне провере турских записа остаје у игри и иначе примамљива етимологија Љиљане Црепајац која полази од данашњег облика *Бојоваћа* тумачећи га као преведеницу за грч. *Θεωουσία* (Љ. Црепајац, *Новији ирваци исцртавања у историји наше речи — олед за један речник*, Летопис Матице српске 436, јул—август 1985, св. 1—2, стр. 116—125, стр. 121).

³⁵ Речица и заселак села Шљивове у Јадру. Павловић пише *Сређица* (*Соколска нахија* 453, 454, 477), а Милојевић *Срејица*, али *Сређичко Врело*, *Сређичка Река* (Б. Милојевић, *Рађевина и Јадар. Антропогеографска исцртавања*, СЕЗ 20, Насеља 9 (1913), стр. 712, 720). У Проте Матеје има облик са *-ђ-*: *Сређица* (Савић, *op. cit.* 202, 204, 213). У основи је реч **srěďъ > srujeř* (Вук, *Рјечник* 1818) „средња дуга у бурету” (уп. Skok, *Et. rječn.* III 320), честа у овом крају као топографски термин (који Павловић бележи *Срић*: *op. cit.* 379, 396, 397, 462, 475, 499, уп. и 474), а Милојевић *Сређ*: *op. cit.* 722, 723). Уп. још у шумадијској Колубари *Сређ*, *Сређевац* (Петровић, *Шумадијска Колубара* 140, 163, 183).

³⁶ Вујић, *op. cit.* 77. Хидроним се поклапа са брачким *Suhožoj*, чији други део Шимуновић убедљиво доводи у везу са *ždja < žed'a* (Р. Šimunović, *Tоронтлија отока Враћа*, *Surpetar* 1972, стр. 202). Значи, имали бисмо и *a* за *ę* иза *ž* (које немамо у *Зајача*, како је то горе показано).

³⁷ Село у бившем височком срезу: М. С. Филиповић, *Височка нахија*, СЕЗ 43, Насеља 25 (1928) 379, 385, 387.

³⁸ Село у Босни у околини Сарајева (*Рјечник JAZU* s. v., уз напомену: „Тамно”).

³⁹ У Моравској (L. Hosák/R. Šrámek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II*, Praha 1980, стр. 135). Уп. у Белорусији у области Минска *Неприваи* (*Russisches geographisches Namenbuch*, herausgegeben von Max Vasmer, Wiesbaden 1962—1981, VI 141) и у Чешкој *Nepřevázka*, 1340: *u Nepřivazi vsi* (Profous, *op. cit.* стр. 207). *Nepřivaj*, *Nepřivaš* (< **Nepřivaž*), *Nepřivaž* < **Nepřivad-jъ*; *Nepřivažěves* < **Nepřivad-ja vьsь*, све од личног имена *Nepřivadъ* потврђеног 1115. код Чеха (уп. Profous l. c.).

⁴⁰ Нем. *Neschwitz*, по Профоусу, *op. cit.* 182 „ves lidí, kteří nebe čadili”, дакле породични надимак; у босанском случају, суфикс *-ђ* указује да је место названо по јединој особи тог имена: **Nebočad-jъ > Небочај*. Свакако грешки Скарић када увршћује ово име међу топониме на *-чај* као *Драјочај*, *Требечај*, *Госиљчај* (В. Скарић, *О географској номенклаури Босне и Херцеговине*, Гласник Географског друштва XII (1927), стр. 30—52, стр. 31), мада је велики број ових топонима у Босни могао утицати на преоблику **čadъ > -чај* и мимо фонетских процеса.

⁴¹ 1392: *Tomla* (? — *Cod. dipl. patr.* VII 428), 1426: *Tamlavamelek* (Мијатовић l. c.), 1459: *locus Tamglava* (дубровачко писмо, по Динићу, *op. cit.* 49), 1718: *Damlava Fluß* (на Öbschelwiz-овој карти: Langer, *op. cit.* у прилогу), у другом издању Вукова Рјечника: *Tамлава*, али прво издање бележи само облик *Тамнава* (секундаран, в. доле), који се јавља и у Проте Матеје (уп. *Рјечник JAZU* s. v.).

источној Босни које се у најранијим записима јавља као *Тамла*,⁴² а тек од XVIII века *Тавна*.⁴³ У средњовековном говору ваљевске Подгорине *вн* је могло прећи у *мн*, па такође у *мл*, ако је судити по топониму који је од XVI века више пута забележен као *Рамли*, *Рамле*, тек од XVIII века као *Равни*, данас *Равње*.⁴⁴ Реституција група *мн*, *вн* из *мл* у новијим облицима *Тамнава*, *Тавна*, *Равње* не може се схватити као гласовни прелаз, него је до ње дошло по аналогији односа **шамли*, **рамли* у супстратном дијалекту према *шавни*, *шамни*, *равни* у дошљачким говорима.⁴⁵

До сада наведени примери суочили су нас са два разнородна третмана затечених географских имена у дошљачком говору. У случајевима као *Видан* имамо семантички испражњена имена, преузета из супстратног дијалекта као пуке ознаке својих објеката и због инертности конвенционалне употребе покаткад изложена изобличењу, нпр. *Зајача*, али без тежње да им се врати мисао. Таквом третману, видели смо, у два конкретна случаја није избегао ни у начелу схватљив назив **medjurčšje*. Напротив, код прелаза *Тамлава* > *Тамнава*, *Рамле* > *Равње* деловала је активна језичка свест о етимолошким и семантичким еквивалентима њихових основа у дошљачком говору, при чему би прелаз **Звизд* > *Звезд* могао бити пример за погрешну, паретимолошку идентификацију. Време је замело траг многим оваквим адаптацијама. Да се вратимо првом Ивићевом примеру: банатски *Орешац* је одолео преовладавалом гласовном виду апелатива *ора(х)*, али на нашем подручју поред нормалног типа *Орашац*⁴⁶ постоји хидроним *Орешиковац*,⁴⁷ свакако антропонимског по-

⁴² 1629: на рѣциѣ Тамлѣ (sic! — Стојановић, *op. cit.* I 316); Крушевски поменик: Тамла (Новаковић, *Поменици* 148). Д. Вујичић, који пише да би назив *Тавна* могао послужити за поближе осветљавање питања старости дисимилационог процеса *мн* > *вн*, није узео у обзир ове најраније записе имена са -мл- (*op. cit.* 175).

⁴³ 1697: 8 Тавни, 1809: Тавна (Стојановић, *op. cit.* I 471 и III 338).

⁴⁴ У турским пописима 1536: *Рамла*, 1560: *Рамле* (читања Д. Бојанић). У Најперга 1718: *Ramly* (Пантелић, *op. cit.*, стр. 27). У црквеном списку из 1735. већ *Равни* (Руварац, *op. cit.* 201, на стр. 164 и ген. *Равниш*, али у списку коморских села из 1738. *Ramle* (Лангер, *op. cit.* 247).

⁴⁵ Хидроним *Тамнава*/*Тавнава*/*Тамлава* несумњиво је од основе придева **тъмънъ* (Т. Maretić, *Imena rijeka i potoka u hrvatskim i srpskim zemljama*, Nastavni vjesnik I, Zagreb 1893, стр. 20; Skok, *Et. rječn.* III 439; I. Popović, *Bemerkungen über die vor-slavischesen Ortsnamen in Serbien*, Zeitschrift für slavische Philologie 28, Wien 1960, стр. 101—114, стр. 106; В. Георгиев, *Българска етимология и ономастикл*, София 1960, стр. 35; F. Bezljaj, *Slovenska vodna imena II*, Ljubljana 1961, стр. 256; Вујичић l.c.). Поред *Тавна* ул. и стрп. *Тавна*, река у Пилоту (Даничић, *Рјечник III* 330). Занимљива је претпоставка С. Душанића (*Archaeologia Jugoslavica* 8, Београд 1967, нап. 83 на стр. 78—79), да би сл. *Тамнава* могло бити превод лат. хидронима *Aqua Nigra*, који наводи Јорданес као граничну реку Паноније. Праоблик топонима *Равње* вероватно је *Равни* f. pl., као у записима из 1735—6, где је реституисан из *Рамли*.

⁴⁶ Нпр., име села *Орашац* у Мачви, чији облик пратимо од 1533. (у тур. пописима А. Хандић и О. Зиројевић читају *Орашац*, в. нпр. *Шабац I* 210, 276), у Најперга *Oraschaz* (Пантелић, *op. cit.* 30).

⁴⁷ Поток у селу Ба (Павловић, *Кулубара и Подгорина* 526, 528, 530).

стања,⁴⁸ можемо се питати да ли је то неки нанос са стране^{48a} или сведочанство о томе да је апелатив и ту некад имао облик **orex*, али су га доцније дошљаци прилагодили своје изговору у топонимима где су га осетили као такав. Овакве недоумице могу расветлити једино историјски записи имена. У том погледу занимљив је следећи случај. Данас се три села зову *Сџрмово*: једно у шумадијској а друго у ваљевској Колубари и треће у ужичком Подрињу. За шумадијско и ужичко Стрмово у протеклим вековима добро је посведочен ранији облик *Сџрмово* (за ваљевско историјски записи не пружају јасну слику).⁴⁹ Апелатив *сџром* „стабло” у нас је потврђен код писаца из Славоније (Рељковић, Радичевић), где је Ившић забележио и придев *сџромав*, у метафоричној примени на власи, „чупав”.⁵⁰ Иначе је та реч карактеристична за чешки језик. Није јасно да ли она у назвању *Сџрмово* има своје основно значење или се ради о присвојном придеву од надимка, уп. стчеш. лична имена *Сџром*, *Сџромек*⁵¹ и топоним *Сџромеч*.⁵² Етимолошки, *сџром* је поименичење прасл. придева које се са том, *о*-базом чува само у чешком и польском *stromy*, а другде гласи *strmъ*.⁵³ Сами за себе, топоними *Сџрмово* сведоче о некадашњем постојању апелатива, не и придева **сџром* у

⁴⁸ Уп. презиме *Орешковић*, буг. *Орешков* (Skok II 562), стчеш. лично име *Oříšek* (Svoboda, *op. cit.*).

^{48a} Место Ба(х) је од давнина било рудник. У доба српске средњовековне државе изгледа да су га настањивали Саси, ако је судити по живом народном предању (Павловић, *op. cit.* 529), које поткрепљују фрагментаран старосрпско-немачки (?) натпис, који је Мишковић прочитао у рушевинама башке цркве урезан у камен на левој страни: *ko = DOEISCH* (Ј. Мишковић, *Опис рудничкој округи* II 144), и само име села *Бах* < нем. *Vach* „поток” (Павловић, *op. cit.* 457, уп. и *Речник САНУ* s.v.). У турско доба ту је такође био рудник гвожђа, што се види из пописа 1560. (О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији* 1459—1683, Београд 1974, стр. 210). Како је у рударским местима велика променљивост становништва, већа је вероватноћа да је овај **Orěšъkъ* био дошљак.

⁴⁹ Шумадијско Стрмово помиње се први пут 1458: *џ владе острвничком село Стрмово* (повела Стефана Томашевића логотету Степану Ратковићу: Ф. Рачки у *Rad JAZU* 1 (1867), стр. 156). У турском попису 1516. Аличићево читање „село Стрмово, припада Островици” (*Турски катасџарски џописи неких џодручја зајадне Србије — XV и XVI век*, приредио А. С. Аличић, I, Чачак 1984, стр. 294) треба поправити у *Сџрмово*, јер арапска грађија не разликује *о* и *у*. Два записа села Стрмово у Крушевском поменику (Новаковић, *Поменици* 147) јачачно се однос на ужичко *Сџрмово*, јер исти поменик бележи више других села у ужичком Подрињу. Име ваљевског *Сџрмова* записано је у турском дефтеру из 1536, што побија традицију коју је забележио Љ. Павловић (*Колубара и Подџорина* 957—7) да је пренесено крајем XVII века из ужичког Подриња, али Д. Бојанић, и поред моје сугестије да се између *р* и *м* може очекивати вокал *о*, чита *Сџрмово*. Како је и Аличић име шумадијског Стрмова у попису 1523. прочитао *Сџрново* (? — *op. cit.* II (1985), стр. 14), то остају двосмислени записи оба та села 1718. код Најперга у облику *Stromovo* (Пантелић, *op. cit.* 25, 27), с обзиром на то да у истом попису има примера за немачку грађију *ro*, *or* = *r*: *Krodjevaz* = *Kpъevaъ* (id. 25), *Vorlopape* = *Bploъaie* (id. 24).

⁵⁰ *Rječnik JAZU* sub verbis.

⁵¹ Svoboda, *op. cit.* 45, 49, 197.

⁵² Profous, *op. cit.* IV 212.

⁵³ J. Holub/F. Kopečný, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1952, s. v. *strmý*, *strom*, уп. Skok III, 346.

северозападној Србији. Међутим, замена *Сѣрмово* за *Сѣромово* наговештава да је некад у стариначком дијалекту облик придева **сѣром* стајао у опозицији према облику *сѣрм* преовлађујућих дошљачких говора. Други посредан показатељ за то имамо у називу *сѣром-ор* („доњи део вртаче“) из србијанског Подриња,⁵⁴ који је вероватно изведен на том терену од придева **сѣром*, а свој, иначе ономотопејски суфикс *-ор* можда дугује синониму *ѿоноф* (где је *-ор* део корена).⁵⁵

Свој последњи пример налазимо на источном рубу наше области. На планини *Космај*, чије је име у том облику потврђено од краја XV века,⁵⁶ један вис, обрастао шумом, зове се *Руѿави Космај*.⁵⁷ Можда ту имамо занимљив случај да је још схватљива, али језички застарела основа оронима *косм-* у значењу „шумовит“⁵⁸ обновљена у дошљачком говору преводом „рутав“, који је додат као атрибут старом имену, сведеном тиме на семантички испражњен знак за свој објекат — планину.⁵⁹

Aleksandar Loma

EINIGE FÄLLE DER MUNDARTLICHEN UMSCHICHTUNG IN DER
TOPONYMIE DES NORDWESTLICHEN SERBIENS

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die vorliegende Arbeit betrachtet die Spuren der alten slavischen Mundarten in den Ortsnamen des nordwestlichen Teils Serbiens. Das heute nur den nordslavischen Sprachen eigene Präfix *vy-* ist dort als Relikt in der Benennung einiger Quellen *Vidan* (< **vy-dъbnъ*, vgl. die Parallel-

⁵⁴ Наш језик 6 (1937/8) 121.

⁵⁵ Уп. I. Поповић, *Gesch. d. skr. Sprache* 538.

⁵⁶ У турским изворима 1492—1536: *Kosmaj* (X. Шабановић, *Турски извори за историју Београда*, Књ. 1, св. 1 — *Каѿасѿарски ѿѿиси Београда и околине 1476—1566*, Београд 1964, стр. 25 са нап. 9, 327 са нап. 12, 330 са нап. 15, 545 са нап. 7). На Епшел-вицовој карти из 1718: *Kosmaj Berg* (Langer, *op. cit.* у прилогу).

⁵⁷ Милићевић, *Кнежевина* I 59.

⁵⁸ Скок мисли да је посреди одређени вид на *-ѿј > -ај* прасл. придева **kosmъ* (*Et. rješn.* II 161), али у најновије време Трубачов у **kosmъ* види не придев образован на словенској равни од *коса*, него именицу баштињену из ие. прајазика (*Етимологическиј словарь славянскихъ языков* 11, Москва 1984. s.v.). Павловићева келтска етимологија оронима сасвим је сувишна и невероватна (уп. М. Павловић, *Onomastica illyrica*, *Onomastica Jugoslavica* 1 (1969) 24—46, стр. 42). Назвање *Космај* није усамљено у оронимији Србије, уп. нпр. *Космај Велики* и *Мали*, брда у селу Горњој Горијевици бившег рудничког округа (Мишковић, *op. cit.* II 153), као и *Космај* у масиву Рудника, који се помиње у другој половини XVIII в. у записима ман. Вољавче (Стојановић II 247; *Археолошки сѿоменици* I 125).

⁵⁹ Други вис зове се *Голи Космај* (Милићевић, l.c.). То контрадикторно име настало је кад се значење оронима није више осећало, свакако у опозицији према већ постојећем назвању *Руѿави Космај*.

bildung **jьz-dьbnъ* > *izdan* „Quelle“) erhalten. Zwei historisch belegten Ortsnamen *Stromovo* legen uns Zeugnis vom ehemaligen Adjektiv **stromъ* „steil“ ab, das mit dem *o*-Vokalismus nur im Tschechischen und Polnischen fortlebt, gegenüber der mehr verbreiteten, gemeinslavischen Ablautsform *strьmъ*. Bei den Bevölkerungswechseln im Laufe der Zeit, übernahmen die Einwanderer von den Alteingesessenen manche Namen unverändert; die anderen umformten sie aber nach ihrem Sprachgefühl. So fand sich in beiden Fällen das ältere *Stromovo* zu *Strmovo* (nach dem serb. *strm*) umgestaltet; der Fluß- und Gauname, seit XIV. bis XIX. Jhdt. als *Tamlava* bezeugt, ist heute der schriftsprachlichen Form des Adjektivs *tam(a)n* „dunkel“ angepaßt und lautet *Tamnava*. Der Name eines Gipfels des Berges Kosmaj, *Rutavi Kosmaj*, stellt uns einen interessanten Fall gegenüber: in einem Moment der Sprachgeschichte wurde die schon halbvergessene Bedeutung *kosm-* „behaart“ (d. h. „bewaldet“) durch das Synonym *rutav* erneut. Manchmal beschränkte sich die Umformung des übernommenen Namens auf seinen ungewöhnlich lautenden Auslaut, der einem anklingenden Suffix angeglichen werden konnte, z. B. *Pomioča* (zum Eigennamen **Pomilьcъ*) > *Pomij-ača*, *Zaječa* > *Zoj-ača*, *Osečna* > *Oseč-ina*, *Solotiša* > *Solot-uša*. Die Ergebnisse der neueren Untersuchungen (S. Remetić), nach denen sich das slavische Laut „jat“ (ǣ) in diesem Gebiet lange als selbständiges Phonem erhielt, und sich noch heute in einem Teil der dortigen Mundarten erhält, ermöglichen eine neue Erklärung der Ikawismen in der Toponymie des Gebietes, wie *Međuriče*, *Nepričava* gegenüber den sl. **med'u-rěčije* „Ort zwischen zwei Flüssen“, bzw. *prěk* „que.“: die neuangekommenen Träger der Mundarten, in denen dieses Phonem schon substituiert worden war, konnten das noch nicht substituierte „jat“ (d. h. ein ǣ) der autochtonen Bevölkerung gelegentlich als ein *i* hören und übernehmen. Bei solchen Mißverständnissen zwischen zwei Dialekten in Kontakt, fiel auch das Umgekehrte vor, nämlich daß in einem Ortsnamen das ursprüngliche *i* mit dem „jat“ identifiziert und durch seinen regelmäßigen Reflex im umschichtenden Mundart substituiert wurde. So ist der Dorfname *Zvezd* kaum aus *zvězda* „Stern“ abzuleiten; er stellt vielleicht ein Pseudoekawismus dar, statt des ursprünglichen **Zvizd* (skr. *zvizd.* „sibilus“, häufig als Ortsbezeichnung). Die Form mit dem *-e* ist schon 1381 belegt, so daß wir die Umbildung dieses Namens wohl den ekawischen Ansiedlern aus Raška unter dem König Dragutin (seit 1282) zuschreiben können.